

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2015. Вип. 19. С. 40–45.

Ольга СОБЧУК,
Микола ТУПЧІЄНКО

ВОЛОДИМИР ЯСТРЕБОВ: ОСОБИСТІСТЬ ДОСЛІДНИКА В ЙОГО ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ

Загальна логіка розвитку історії науки, зокрема й археології, сьогодні вимагає приділяти все більше уваги її регіональним складовим. Не винятком тут постає й Кіровоградщина, яка територіально об'єднує степові та лісостепові археологічні культури Центральної України. Закономірно, увага акцентовано на першопрохідців цього складного і часом важкого процесу, до яких належить В. Ястребов.

Володимир Миколайович Ястребов (1855–1898) – відомий історик, археолог, етнограф і фольклорист. Народився він в Росії, с. Крива Луна Самарської губернії, в сім'ї священика. Навчався в Саратовській гімназії, а потім у Новоросійському (Одеському) університеті, де й почав свою наукову діяльність. Після закінчення університету до кінця життя працював учителем історії та географії в Єлисаветградському земському реальному училищі, де заснував “історико-географічний музей”, особливою гордістю якого були предмети археологічної колекції (кам'яні і бронзові знаряддя праці, предмети зі скіфського кургану біля с. Мартоноші Єлисаветградського повіту, кам'яні баби тощо). Колекцію музею В. Ястребов експонував у 1884 р. на VI Археологічному з'їзді в Одесі та постійно поповнював її завдяки археологічним розкопкам [Ястребов, 1886, с. 17]. Разом з викладацькою роботою В. Ястребов студіював місцеву історію, археологію та етнографію. У період з 1885 по 1894 р. його було обрано кореспондентом та членом цілого ряду поважних наукових товариств: кореспондентом Імператорського Московського археологічного товариства, членом історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті, дійсним членом Імператорського товариства історії та старожитностей (Одеса) і, врешті, членом-кореспондентом Церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії. Активна наукова діяльність і співпраця з Імператорським Московським археологічним товариством дозволили скромному провінційному вчителю дослужитися до чину дійсного статського радника, що був еквівалентний генеральському чину.

Як археолог В. Ястребов проводив розкопки на території Херсонської і Тамбовської губерній, на Кубані, брав участь у дослідженні Ольвії тощо. Ця діяльність знайшла своє відображення у наукових працях (понад 20 робіт), зокрема і в монографії “*Лядинский и Томниковский могильники Тамбовской губернии*” [Сочук, 2015, с. 15–28; Ястребов, 1894], у наукових розвідках, опублікованих в одеському журналі “*По морю и суше*”, “*Киевской Старине*” тощо. Але значна частина археологічних матеріалів вченого не були опубліковані.

У 1900 р., вже після смерті дослідника, під час весняної повені в Єлисаветграді його особистий архів було втрачено [Руденко, 2000, с. 32]. Важка спадкова душевна хвороба, смерть дітей від скарлатини, інтриги в училищі спричинили до тяжкого захворювання Володимира Миколайовича. Він потрапив до будинку душевнохворих спочатку у Харкові, а потім був переведений до Херсона, де і помер у 1898 р. в розквіті своїх творчих сил.

На довгі десятиліття ім'я В. Ястребова було призабуте і лише у 1993 р. на міжнародній науковій конференції “*Центральна Україна як історико-культурний феномен*” творчий доробок дослідника був гідно оцінений. Наслідком стало заснування, у тому ж році, щорічної обласної красназнавчої премії імені В. Ястребова та ухвалення відповідного положення. У 2011 р. у Кіровоградському національному технічному університеті пройшла Міжнародна науково-практична конференція “*Перші (міжнародні) Ястребовські читання: актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки*” [Янчуков, 2006]. Незважаючи на зростаючий інтерес до наукової спадщини Володимира Миколайовича, вона все ще залишається мало дослідженою [Тупчієнко, 2008]. Одним із не розроблених аспектів вивчення

творчої біографії дослідника є висвітлення його зв'язків із тогочасними археологами та видавцями, з'ясування характеру та змісту їх переписки.

Активна наукова діяльність спонукала В. Ястребова до листування з багатьма вченими, видавцями, громадськими діячами. У листах адресованих Ф. Вовку (14 од.), М. Сумцову (3 од.), Ф. Лебединцеву (10 од), О. Лашкевичу (2 од), а також у листі адресованому В. Ястребову Д. Анучиним поряд з історичною, етнологічною, видавничою тематикою переписки, має місце й інформація особистісного характеру. При цьому варто відзначити, що епістолярна спадщина вченого ще не була предметом спеціального наукового дослідження й вивчалася досить ситуативно. Існують лише окремі публікації листів. Так, вперше два листи В. Ястребова до Ф. Вовка були надруковані 1997 р. у Всеукраїнському народознавчому часописі “Берегиня” [Карповець, 1997, с. 110–126]. Пізніше, у виданні “Південна Україна. XVIII–XIX ст.”, під авторством Н. Руденко було опубліковано ще 12 листів В. Ястребова до Ф. Вовка [Руденко, 2000, с. 31–65]. Ці листи виявлені авторами публікацій у фондах Наукового архіву Інституту археології НАН України. Листи до Ф. Лебединцева, О. Лашкевича, лист Д. Анучинина до В. Ястребова зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського [ІР НБУВ, ф. III, од. зб. 9672–9681; од. зб. 9856], а листи до М. Сумцова – у фондах Центрального державного історичного архіву в м. Києві [ЦДІАК України, ф. 2052, оп. 1, спр. 1440, арк. 1–5]. Виявлена епістолярна спадщина Володимира Миколайовича у 2015 р. була зібрана та опублікована одним з авторів цієї статті [Собчук, 2015, с. 105].

Дане дослідження ґрунтується на опублікованих і неопублікованих 24 листах В. Ястребова, адресованих відомим археологам, етнологам, видавцям другої пол. XIX ст.: Ф. Лебедиському, О. Лашкевичу, Ф. Вовку. Також проаналізований лист Д. Анучина до В. Ястребова. Усі повідомлення написані в Єлисаветграді в період з 1883 р. по 1896 р. і містять інформацію з археологічної або дотичної до неї тематики, яка дозволяє, враховуючи втрату особистого архіву дослідника, краще зрозуміти та пізнати його як особистість, окреслити коло переписки, зрозуміти його ставлення до своєї діяльності, усвідомити перешкоди, що заважали В. Ястребову у його науковій діяльності.

Отже спробуємо окреслити риси характеру дослідника, які безпосередньо впливали як на характер його комунікацій з іншими людьми, так і на специфіку дослідницької діяльності. Однією з характерних рис В. Ястребова була його обов'язковість, що простежується в листах адресованих Ф. Лебединцеву та Ф. Вовку. Уже в першому листі до Ф. Лебединцева від 3 березня 1883 р., у якому визначається початок співпраці В. Ястребова з “*Киевской Стариной*”, дослідник оперативно реагує на телеграму видавця і до 2-ї години ночі пише нарис про Херсонес Таврійський, а не встигнувши його завершити, на наступний день надсилає частину статті з обіцянкою надіслати закінчення не пізніше неділі. При цьому він пише, що “*крайне огорчён что обещаю, не могу сразу выслать всей рукописи и что таким образом поступаю – для первого знакомства. Ещё раз прошу не беспокоится относительно пересылки конца статьи*”. А у листі № 13 до Ф. Вовка від 19 листопада 1895 р. він повідомляє, що “*оттиски своей статьи я получил и деньги высылаю завтра*” [Собчук, 2015, 56, 63].

Поряд з обов'язковістю можна також виділити притаманні В. Ястребову точність і відповідальність за написане ним, які гармонійно уживаються з порядністю і скромністю цієї людини. Адже у тому ж першому листі до Ф. Лебединцева, враховуючи те, що В. Ястребов надіслав у редакцію лише чернетку статті, дослідник просить подивитися коректуру, щоб уникнути помилок в тексті. Скромність і певна недооцінка себе виявляється у тому, що Володимир Миколайович соромиться виставляти напоказ свої особисті враження від Херсонеса “*после таких имён, как Паллас и Уваров*”. У листі № 3 до Ф. Вовка від 12 березня 1895 р. В. Ястребов просить повідомити про технічний бік їхньої переписки, зокрема запитує чи не варто згадувати Ф. Вовком імені дослідника у випадку використання матеріалів повідомлених В. Ястребовим, але при цьому зазначає, що “*для меня это все равно*” [Собчук, 2015, с. 16–17].

Водночас він намагається не обтяжувати своїх адресатів фінансово, зокрема, просить Ф. Лебединцева надіслати “*Труды Киевского археологического съезда за счёт напечатанных*

моих статей” (лист № 1), а у листах до Ф. Вовка № 5 і № 12 бідкається і вибачається, що Roland’у в Париж листівку послав трьохкопієчну замість чотирьохкопієчної *“и был смущен..., что для первого знакомства я заставил любезного француза поплатиться, хотя бы и двумя копейками. При случае передайте ему мое извинение и уверение, что больше не буду”*. В. Ястребов також вибачається перед самим Ф. Вовком за семикопієчні марки і дуже вдячний, що той врешті написав йому [Собчук, 2015, с. 29, 53].

Така увага до дрібних фінансових стосунків пояснюється постійними матеріальними труднощами, які переживав В. Ястребов і його сім’я. У листі № 10 до Ф. Вовка він пише, що його відпочинок з сім’єю в Криму протягом 8 тижнів обійшовся йому в 400 рублів і пов’язав його боргом, який *“целый год дов[ольно] чувствительно будет давать себя чувствовать ежемесячными щипками из жалованья, которое и доходит до 2 000 рублей в год...”*.

Постійна нестача коштів вимагала від дослідника бережливості, яка часом створювала певні психологічні проблеми у науковому спілкуванні. Так у тому ж листі № 10 до Ф. Вовка він пише, що від Sebillot отримав повідомлення давно, але *“стеснялся отвечать ему, не высылая членского взноса, а с высылкой считал лучшим повременить до возвращения на место, для того чтобы не потерпеть денежного краха”*.

Нестача грошей не дозволила В. Ястребову пройти повноцінне лікування за кордоном, як те, очевидно радив Ф. Вовк. Зокрема в останньому листі до Федора Кіндратовича Володимир Миколайович писав: *“Океана мне, конечно, не видать, как своих ушей, п. ч. на это надо денег и денег, а я на Ялту это лето занял в кассе 200 р., да и то не знаю, как выкручиваться...”* [Собчук, 2015, с. 59].

Обділений увагою, як він вважав, відомих сучасників, В. Ястребов щиро показує свою вдячність тим з них, хто не проігнорував переписку. У листі № 4 до Ф. Лебеденцева, датованому 1886 р. він пише: *“Смущён от радости, что Вы так сердечно приняли мои искренние слова участия и что взяли на себя труд, вопреки утомлению и болезни Вашей, написать мне такое большое письмо и такое доброе письмо”* [Собчук, 2015, с. 66].

Статус провінційного вчителя імперської Росії змушував В. Ястребова бути особливо обережним у спілкуванні та у своїх публікаціях. У листі № 2 до Феофана Лебединцева від 18 березня 1885 р. він просить видавця зберегти його псевдонім (*“Н.И.”*), а в листі № 8 пояснює цю вимогу тим, що *“мы – учителя живём под вечной острасткой и прещением, о чём, конечно, и Вам известно. Рискую пока являться без маски пока только под статьями археологическими”*. Відповідно у листі до Ф. Вовка (№ 8) він пише про певні проблеми, які можуть виникнути у нього через переписку з дослідником, а саме: *“...хотя самый строгий цензор ничего в наших сношениях не может найти подозрительного, но, во избежание каких-либо закавычек по службе, я рассудил просить Вас не оглашать в печати наших личных сношений”*. Обережність проявляється не тільки в конспіруванні власного імені і кола наукових переписок, але й у наукових висновках, до яких він підходить. Він пише Ф. Вовку, що *“может быть, виновата моя трусливость в высказывании обобщений (“учительский катарр”) или же я просто не прав”* (№ 10). Можливо ця обережність пояснюється не тільки соціальним статусом провінційного вчителя і політичними реаліями тогочасної Росії, але й його природною схильністю до підозрливості, яка була наслідком спадкової психічної хвороби.

У листах № 12–14 Ф. Вовку датованих 1895–1896 рр. ми можемо спостерігати загострення і поступовий розвиток цієї хвороби. Зокрема у листі від 20 вересня 1895 р. В. Ястребов пише, що його кабінетні заняття на точці замерзання, завдяки сімейним обставинам, а також *“возобновились опять мои бессонницы”* (№ 12), а вже 19 листопада того ж року повідомляє: *“Нервное мое расстройство дошло до такой степени, что я не только писать, но и читать по вечерам не мог ничего, ничего связать в голове, да и теперь не могу похвалиться”*. І все ж він намагається боротися з недугою, намагається займатися столярством, і це на короткий час допомагає (№ 13). В останньому листі Ф. Вовку, датованому 17 листопадом 1896 р., В. Ястребов констатує: *“Действительно, здоровье мое так расшиталось, что я дошел до состояния безразличия и апатии, от всего отбился и все бросил – кабинетные занятия, и переписку. Эту*

осень чувствую себя бодрее, но умственный аппарат все довольно тупой, так что пока ничем самостоятельным не занимаюсь, п. ч. не хочется” [Собчук, 2015, с. 56]. Власне саме розвиток хвороби стає причиною того, що листи Володимира Миколайовича стають менш змістовними, рідшають і врешті припиняються.

Цікаво спостерігати як еволюціонувала самооцінка дослідника в залежності від його наукової активності. Якщо практично на початку своєї наукової кар’єри в листі до Ф. Лебединцева (№ 4, від 1886 р.) він пише: “Мы – молодые – слабы и на половине жизни приходим в отчаяние и утрачиваем веру и в добро и в себя самих. Давно уже живу я в каком то бесчувствии, ничему не удивляюсь, особенно ничему не радуюсь и ничего особенно ни хочу. Ваше письмо точно с луны ко мне упало и мне совестно стало перед Вами”. То в листі до О. Лашкевича (№ 2, від 20 грудня 1887 р.) ситуація змінюється: “Считаю нужным добавить, что по своим занятиям и по месту жительства, я ближе всего стою к вопросам по истории и археологии Новороссийского края, потому прошу Вас выслать мне книги и свежий материал по Новоросси, если таковые случатся и если явится надобность в разборе и в приготовлении их к печати”. Але незважаючи на зростання самооцінки, В. Ястребов усвідомлює свою обмеженість у знанні первісної історії, обумовлену провінційністю свого соціального статусу. Зокрема він пише Ф. Вовку: “...вполне искренно признаваясь в малой начитанности по первобытной культуре, вполне понятной и извинительной для учителя уездной глуши” (№ 3, від 12 березня 1895 р.).

Досить критично він ставиться і до своєї літературної діяльності, зокрема, відзначає: “<...> моими очерками в литературном отношении я и сам не совсем доволен, нет ни сноровки, ни уменья литературного, но впечатления казались мне имеющими интерес” (№ 8 до Ф. Вовка). Будучи самокритичним він вимагає і від свої колег по науковому цеху критичного ставлення до його наукових нарисів і статей. У листі № 5 до Ф. Вовка від 10 квітня 1895 р. він пише: “Напрасно Вы стеснялись, посылая мне свой отчет об археологической топографии: за него я Вам признателен, как за доказательство, что моим трудом пользуются...”.

Якщо ж говорити про характер власне наукової комунікації, про ставлення В. Ястребова до колег, то варто звернути увагу на манеру, у якій звертається дослідник до адресатів та характер прощання в листах. Початок свого листування практично всім адресатам він розпочинає офіційним зверненням “Милостивій Государь”, але по мірі укріплення переписки, потепління стосунків, вітальна фраза трансформується у “Многоуважаемый” з додатком повного імені і по-батькові. Так він звертається до Феофана Лебединцева та Федора Вовка. У листі № 5 від 16 серпня 1886 р. до О. Лашкевича вживає форму “Доброежелатель Ваш В. Ястребов”. При цьому, з другого листа Ф. Вовку (№ 2, від 22 грудня 1894 р.) помітно, що Володимир Миколайович навіть не знав повного імені адресата і був з ним знайомий лише через публікації, де були вказані ініціали. А от О. Лашкевич для В. Ястребова так і залишився “Милостивым Государем” з додаванням повного імені та уточненням “Примите, Многоуважаемый Государь, уважение в моём истинном уважении и готовности к услугам” (№ 1, від 31 серпня 1888 р.). Особливо тепле ставлення до адресата проявляється у словах прощання: “Готовый к услугам В. Ястребов” (№ 1, від 3 березня 1883 р.), “Затем при желании благоденствия Киевской Старине и Вам остаюсь готовый к услугам. В. Ястребов”, “Желаю успеха занятиям Вашим Всегда готовый к услугам В. Ястребов” (№ 6, від 8 вересня 1886 р.). Те ж саме стосується переписки з Ф. Вовком, яка була найбільш плідною і тривалою: “С истинным почтением имею честь быть готовый к услугам Вашим” (№ 1, від 7 листопада 1894 р.), “С истинным уважением и совершенной преданностью готовый к услугам Вашим. В.Я.” (грудень 1894 р.), “С истинным уважением и совершенной преданностью готовый к услугам Вашим” (№ 3, від 12 березня 1895 р.), “Желаю Вам здоровья и всякого благополучия. Преданный Вам” (№ 8, від 20 травня 1895 р.). При цьому один лист (№ 6, від 16 квітня 1895 р.) він завершує французькою, завіряючи Ф. Вовка у своїй високій повазі. Водночас п’ять листів (№ 4, 5, 9, 12, 13) не містять прощальних виразів. Вони завершуються на високій ноті уявного діалогу, що може пояснюватися саме довірливістю і близькістю стосунків у листуванні.

Лист М. Сумцову від 14 травня 1895 р. свідчить, що В. Ястребов всіляко намагався розширити коло своєї переписки. Він пише: *“Экземпляры своих работ я исправно посылаю всем, кого знаю – и Вс.О. Миллеру, и Анучину, и в “Этнографическое обозрение”, и т. д., и т. д., но видите ли, не то что бы книжку или брошюру свою когда-нибудь прислали (где же, мне, провинциальному учителю, за всем угоняться и всё покупать, о многом и не узнаешь даже) – спасибо не скажут, не напишут даже, что получили мол. Искренно благодарю Вас за тёплые слова сочувствия ко мне в статье Вашей, напечатанной в “Киевской старине”. Вы, да ещё Волков наполняете ту пустоту равнодушия, в которой я просто задыхаюсь”*.

Але лист Д. Анучина до В. Ястребова пояснює причину цієї уявної *“пустоти”* і *“равнодушия”* зі сторони іменитого дослідника, і водночас у ньому дається висока оцінка науковим заслугам Володимира Миколайовича: *“Я много виноват перед Вами в том, что не благодарил Вас своевременно за доставление Ваших брошюр, посвящённых археологии Вашего края. Но масса занятий мешает мне вообще не мало быть аккуратным, любезным, делать выводы и т. п., и я вынужден только писать в случае необходимости или по делу. К Вам я позволю себе обратиться так же по несколько вопросов, как к одному из лучших знатоков южной России вообще и Новороссийского края в частности... Покорный Ваш слуга Д. Анучин. 19 февраля 1896 г.”*[Собчук, 2015, с. 96].

Виявлення та публікація у майбутньому листів В. Ястребова до В. Міллера, Д. Анучина та інших його відомих сучасників-науковців дозволить більш рельєфно та глибоко охарактеризувати особистість дослідника – одного з основоположників наукової археології на Кіровоградщині.

ЛІТЕРАТУРА

ІР НБУВ

Ф. III. – Од. зб. 9672–9681 (Листи В. Ястребова до Ф. Лебединцева).

Ф. III. – Од. зб. 9856 (Листи В. Ястребова до О. Лашкевича).

Карповець Н.

1997 Листування В. Ястребова і Ф. Вовка // Берегиня. – № 1–2. – С. 110–126.

Руденко Н.В.

2000 Листи В. Ястребова до Ф. Вовка // Південна Україна. XVIII–XIX ст. – Запоріжжя. – № 1(7). – С. 31–65.

Собчук О.В.

2015 Володимир Миколайович Ястребов і *“Киевская Старина”*. – Кіровоград. – 30 с.

2015 Епістолярна спадщина Володимира Миколайовича Ястребова. – Кіровоград. – 105 с.

Тупчієнко М.П.

2008 Музеезнавчі аспекти археологічної спадщини В.М. Ястребова // Український музей при навчальному закладі: історія і сучасність. Матеріали науково-методичної конференції. – Кіровоград. – С. 109–118.

ЦДІАК України

Ф. 2052. – Оп. 1. – Спр. 1440. – 5 арк. (Лист В. Ястребова до М. Сумцова).

Янчуков С.М.

2006 З іменем Володимира Ястребова. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво. – 159 с.

Ястребов В.Н.

1886 Сведения об археологической коллекции при Елисаветградском земском реальном училище // Сборник Херсонского земства. – Отд. III. – С. 17.

1894 Лядинский и Томниковский могильники Тамбовской губернии // Материалы по археологии России. Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. – Одесса. – Т. 17.

*Ol'ga SOBCHUK,
Mykola TUPCHIYENKO*

VOLODYMYR YASTREBOV: PERSONALITY IN EPISTOLARY INHERITANCE

In the article a short biographic certificate is given about the known archaeologist of XIX century V. Yastrebov. On the basis of analysis of letters of researcher to F. Lebedycev, O. Lashkevych, F. Vovk and M. Sumcov the done attempt to reconstruct him personality character traits. Such lines as obligatoryness, carefulness, modesty, responsibility are distinguished in particular, thrift and others like that. Influence of illness is traced on character of correspondence of researcher and him scientific activity.